

SAĞLIK HİZMETLERİ METADIR FİNANSMAN KAYNAKLARININ KÖKENİNDEKİ FARKLILIK SÖMÜRÜ ORANINDAKİ FARKLILIKTAN KAYNAKLANIR

Onur HAMZAOĞLU*

"Kapitalist üretim tarzının egemen olduğu toplumların zenginliği, "muazzam bir meta birikimi" olarak kendini gösterir, bunun birimi tek bir metadır. Araştırmalarımızın, bu nedenle, metanın tahlili ile başlaması gerekir. Meta, her şeyden önce, bizim dışımızda bir nesnedir ve taşıdığı özellikleriyle, şu ya da bu türden insan gereksinimlerini gideren bir şeydir. Bu gereksinimlerin niteliği,, bir şey değiştirmez" (Marx, K, 1986).

Bu çalışma iki soruya yanıt üretmek için gerçekleştirilmiştir. Birincisi, kapitalizm koşullarında mallar gibi hizmetler, özelinde de sağlık hizmeti bir meta mıdır? İkincisi de yine kapitalizm koşullarında, sağlık hizmetlerinin finansmanında tercih edilen kaynakların kökeni nedir? Hangisi işçi sınıfı tarafından talep-ret edil-melidir?

Çalışma, kapitalizmi çözümlemek adına sahip olduğumuz biricik yöntemi bizlere sunan, Marx'ın, Kapital'i yazmadan önce uzun bir dönemini ayırdığı ve özellikle Kapital'in birinci cildinin de temelini oluşturan Ekonomi Politğin Eleştirisine Katkı çalışması ile Kapital'in birinci ve üçüncü ciltlerinden kapsamlı alıntılara yer verilerek gerçekleştirilmiştir. Bunda da amacımız, bilimsel yöntem olarak diyalektik tarihsel materyalizmin kapitalizmi anlamak için bugün de geçerliliğini yitirmemiş olduğunu gözler önüne serilebilmektir. Bunun için, hedefimize ulaşma-ya çalışırken birkaç temel başlık altında bilginin alıntılanması tercih edilmiştir. Sorularımız, yapılan alıntılar ışığında yanıtlanmıştır.

Kullanım-Değeri, Değişim-Değeri

Friedrich Engels'in Das Volk Gazetesi'nin 6 ve 20 Ağustos 1859 tarihli sayılarında, 'Karl Marx'ın Ekonomi Politğin Eleştirisi' başlığı ile yayımlanan yazıla-

* Prof. Dr. Kocaeli Üniversitesi

rında; Marx'ın geliştirdiği materyalist yöntem ile diyalektiği, idealist örüntülerinden kurtararak saf biçimi ile ortaya çıkardığını, kapitalist ekonomideki her türlü ilişki ve bağlantıyı herkesin anlayabileceği biçimde ortaya koyduğunu ifade etmekte ve "Ekonomi politik, çağdaş burjuva toplumun teorik tahlilidir Ekonomi politik meta ile başlar. Yani ürünlerin ya bireyler tarafından ya da ilkel topluluklar tarafından birbirleriyle değiştirildikleri anda başlar. Değişime giren ürün, meta olur. ürüne, üretici ile tüketici arasındaki ilişki eklendiği içindir ki, o şey, bir metadır. ... meta, karşımıza, kullanım-değeri ve değişim-değeri olarak iki görüş açısından çıkar, Değişim-değeri ile kullanım-değeri geliştirildi mi, meta, değişim süreci içinde görüldüğü şekilde, bu ikisinin birliği olarak ifade edilmiş olur." saptamalarına yer vermektedir (Marx, K, 1993).

"İlk bakışta, burjuva serveti, muazzam bir metalar birikimi gibi ve meta da, tek başına ele alındığında, bu servetin basit bir biçimi gibi görünür. Ama bir meta kullanım-değeri ve değişim-değeri olmak üzere, iki yönüyle görünür. Meta, İngiliz iktisatçıların dediği gibi, her şeyden önce "yaşam için gerekli, yararlı ya da hoş herhangi bir şeydir", insan gereksinimlerinin konusu, sözcüğün en geniş anlamıyla, bir geçim aracıdır. Metanın kullanım-değeri olarak bu varlığı, onun elle tutulur fizik varlığı biçimiyle uyşur. Kullanım-değeri, ancak kullanım bakımından değere sahiptir ve kullanım-değeri, üretimin toplumsal ilişkilerini ifade etmez. metanın kullanım değeri olması zorunlu bir koşuldur; ama kullanım-değerinin meta olması gerekli değildir. Kullanım değeri, kullanım-değeri olarak ele alındığı zaman, ekonomi politik alanına girmez. Kullanım-değeri, ancak kendisi kesin bir iktisadi belirleme teşkil ettiği zamandır ki, ekonomi politik alanına girer. O zaman kullanım değeri, belirli bir iktisadi ilişkinin, değişim-değerinin doğrudan doğruya ortaya çıktığı bir maddi temel oluşturur. Değişim-değeri, ilkönce bir nicel ilişki olarak görünür, ve kullanım-değerleri, bu ilişkiye göre birbirleriyle değişir. Böyle bir ilişkide, kullanım-değerleri aynı değişim hacimlerini temsil ederler. Değişim-değeri olarak bir kullanım-değerinin değeri, gereken nispetlere uyulduğu sürece, bir başka kullanım-değerinin kine eşittir. doğal varlık biçimlerine bakılmaksızın ve kullanım-değeri oldukları özel gereksinimin niteliği ile ilgisiz olarak, belirli miktarlar halinde ele alınan metalar, değişimde kendi aralarında denge kurarlar. Birbirlerinin yerlerini alırlar, birbirinin eşdeğeri sayılırlar ve böylelikle görünüşlerindeki uyumsuzluğa karşın, aynı birimi temsil ederler.

Kullanım-değerleri, insanın yaşam gücünün sarf edilmesinin sonucu, maddileşmiş emektirler. Toplumsal emeğin maddeleşmesi olarak bütün metalar, aynı birimin[emeğin] billurlaşmasıdır. kullanım-değerlerinin nesnel

farkları, üretim sürecinde, kullanım değerlerini doğuran eylem farkları biçiminde belirmektedir. Kullanım-değerlerinin özel maddesinden ilgisiz olarak, değişim-değeri yaratıcısı emek, emeğin kendisinin özel biçimi karşısında ilgisizdir. Üstelik çeşitli kullanım-değerleri, değişik bireylerin eylemlerinin ürünleri, bu bakımdan da bireysel özellikleri ile birbirinden farklı olmayan eşit emekleri, yani içinde emekçilerin bireyselliklerinin silindiği emeği temsil ederler. ... değişim değerinin yaratıcısı emektir. Metaların kullanım-değerlerinde maddileşen emek-zamanı, onları, değişim-değerleri ve dolayısıyla meta yapan öz olduğu gibi, onların değerlerini tam olarak ölçmeye yarayan ölçüdür de." (Marx K, 1993).

Değişmeyen Sermaye, Değişen Sermaye

"Emek-sürecinin çeşitli öğeleri, ürünün değerinin oluşmasında farklı roller oynarlar." (Marx K, 1986). Sermayenin kendi değerini genişletmeyi hedeflediği bu süreçte çeşitli öğelerin farklı işlevleri vardır. Süreç tamamlandığında ürünü meydana getiren etmenlerin değerlerinin toplamını aşan değerde ürün ortaya çıkar. "Bu durumda, sermayenin üretim araçları, hammadde, yardımcı malzemeler ve iş aletlerince temsil edilen kısmı, üretim süreci sırasında nicel bakımdan bir değer değişimine uğramaz" Marx sermayenin bu bölümüne değişmeyen sermaye adını vermektedir. "Öte yandan, sermayenin, emek-gücü tarafından temsil edilen kısmı, üretim sürecinde bir değer değişimine uğrar. Bu, kendi değerinin eşdeğerini yeniden ürettiği gibi, bir fazlalığı da, bir artı-değeri de üretir. Sermayenin bu kısmı, durmadan, değişmeyen bir büyüklükten değişen bir büyüklüğe dönüşür." Marx sermayenin bu bölümünü de değişen sermaye olarak adlandırmıştır (Marx K, 1986). Özetle artı değer yaratan sürecin iki grup öğesi bulunmaktadır; değişmeyen sermaye ve değişen sermaye.

Bu tanımları kullanarak, üretim sürecine kapitalist tarafından yatırılan toplam sermayenin; üretim araçları için yatırılan para miktarı (ki bu değişmeyen sermaye) ile emek-gücü için ödenen para miktarının (ki bu da değişen sermayenin) toplamı kadar olduğunu söyleyebiliriz. Üretim süreci tamamlandığında, sürece girilen-yatırılan toplam sermayeyi aşan büyüklükte bir değere sahip meta elde edilir. Burada, yatırılan sermayenin üzerindeki bu bölüm artı-değer olarak tanımlanır. Emek-gücü, emek-sürecinin bir bölümünde kendi emek-gücünün değerini üretirken devamında ürettiği ise artı-değere karşılık gelir (Marx K, 1986).

Değer Yasası

"Kapitalist biçimde üretilen bir metanın değeri, şu formül ile temsil edilir: $S = s + d + a$. [Değer Yasası formülündeki semboller, ülkemizde yaygın olarak İngi-

lizce'de ki karşılıkları ile kullanılmaktadır. Okuyucunun izlemesini zorlaştırmamak için yazının bundan sonraki bölümlerinde, Engels'in editörlüğünü yaptığı Kapital'in üçüncü Almanca baskısından İngilizceye çevirisindeki (Marx K, 1971) biçimiyle, $C = c + v + s$, kullanılacaktır.] Eğer ürünün bu değerinden, biz, artı-değerleri çıkartırsak, ortada yalnızca üretim öğelerine harcanmış sermaye değeri, $c + v$ 'ye karşılık, bir eşdeğer ya da mal olarak onun yerini alan bir değer kalır. ...Bir metanın yalnız üretimi sırasında harcanan sermayenin değerini yerine koyan çeşitli kısımlarının, maliyet fiyatı başlığı altında toplanması, bir yandan, kapitalist üretimin özgül niteliğini ifade eder. Metanın kapitalist maliyeti sermaye harcanması ile, oysa metanın gerçek maliyeti emek harcanması ile ölçülür. Böylece, bir metanın kapitalist maliyet fiyatı, nicelik olarak değerinden ya da gerçek onun maliyet fiyatından farklıdır. Bu fiyat metanın değerinden küçüktür, ..." (Marx K, 1990). Bu formülde c : değişen sermayeye ödenen para, v : değişmeyen sermayeye ödenen para, s : artı-değer'dir. "...eğer maliyet fiyatına m dersek, $C = c + v + s$ formülü, $C = m + s$ şeklini, yani, meta-değer = maliyet fiyatı + artı-değer şeklini alır. ...Bir metanın yalnız üretimi sırasında harcanan sermayenin değerini yerine koyan çeşitli kısımlarının, maliyet fiyatı başlığı altında toplanması, bir yandan, kapitalist üretimin özgül niteliğini ifade eder. Metanın kapitalist maliyeti sermaye harcanması ile, oysa metanın gerçek maliyeti emek harcanması ile ölçülür. Böylece, bir metanın kapitalist maliyet fiyatı, nicelik olarak değerinden ya da gerçek onun maliyet fiyatından farklıdır. Bu fiyat metanın değerinden küçüktür, ..." (Marx K, 1990). "Kapitalist, bir metayı, ne sırf meta üretmiş olmak için, ne de, onu, kullanım-değeri ya da kendi kişisel tüketimi için üretmez. Bir üründe kapitalisti gerçekten ilgilendiren şey bizzat somut ürün değil, ürünlerdeki, üretim için tüketilen sermayeyi aşan değer fazlasıdır. Kapitalist, yatırdığı sermayeyi yeniden üretmek için değil, bu sermayeyi aşan bir değer üretmek için ... yatırır." (Marx K, 1990).

"Sermayeyi oluşturan parçalar içinde, artı-değeri üreten, parça, sadece emek-gücü satın alan parça, yani ücrettir." (Marx K, 1979)

"Bir metanın içerdiği değer, üretiminde harcanan emek-zamanına eşittir ve bu emek miktarı, karşılığı ödenen ve ödenmeyen kısımlardan oluşur. Ama kapitalist için metanın maliyeti, yalnızca bu metada maddeleşen emeğin, kapitalist tarafından karşılığı ödenen kısımdan ibarettir. Metada içerilen artı-emek, bu emek, emekçiye tıpkı karşılığı ödenen kısım gibi bir emeğe mal olduğu halde ve gene tıpkı karşılığı ödenen emek gibi değer yarattığı halde, kapitaliste hiçbir şeye mal olmaz. Kapitalistin karı, karşılığında hiçbir şey ödemediği, satabileceği bir şeye sahip bulunması olgusundan ileri gelir. Artı-değer ya da kar, tamamen, emeğin, karşılığı ödenen miktarı aşan kısmından ibarettir. Artı-değer, kökeni ne

olursa olsun, ... yatırılan toplam sermaye üzerindeki fazlalıktır. Bu fazlalığın toplam sermayeye oranı bu nedenle $s : C$ oranı ile ifade edilir, ve C burada toplam sermayedir. Biz böylece artı-değer oranı $s : v$ 'den farklı olarak, kar oranı, $s : C = s : (c + v)$ ifadesini elde ederiz.

Değişen sermaye ile ölçülen artı-değer oranına, artı-değer oranı denir. Toplam sermaye ile ölçülen artı-değer oranına kar oranı denir. Bunlar,aynı miktar ile ölçülen farklı ilişkileri ifade edebilirler.

Artı-değer ile artı-değer oranı, nispeten araştırmayı gerektiren, gözle görülmeyen ve bilinmeyen özlerdir, oysa kar oranı ve bu nedenle de artı-değerin kar biçimindeki görünüşü, bu görüngünün yüzeyinde kendilerini açığa vururlar.

Bireysel kapitalisti ilgilendirdiği kadarıyla, o, yalnızca, artı-değerin, ya da metalarını sattığı değer fazlalığının, bu metaların üretimi için yatırılan toplam sermaye ile olan bağıntısıyla ilgilenir; bu fazlalığın, sermayenin çeşitli kısımları ile özgül bağıntısı ve iç çelişkisi onu hiç ilgilendirmedeği gibi bu özgül bağıntı ve iç çelişki üzerine bir şal çekmek, ... onun çıkarınadır." (Marx K, 1990).

"Toplam sermayenin değer büyüklüğünün, artı-değerin büyüklüğü ile bizzat bir iç ilişkisi, hiç değilse doğrudan doğruya yoktur." (Marx K, 1990).

"..... değişmeyen sermayenin değeri ve dolayısıyla toplam sermaye değeri ($= c + v$) ile artı-değer arasında zorunlu bir iç bağıntı yoktur." (Marx K, 1990).

Aslında kar, artı-değerin kendisini gözler önüne serdiği bir biçimdir. Artı-değerde, sermaye ile emek arasındaki ilişki çırılçıplak ortadadır; sermaye, kendisiyle bir ilişki, ilk değer toplamı olarak doğmuş olduğu yeni değerden farklı bir ilişki içerisinde görünür.sanki sermayenin kendi özünde bulunan gizli niteliklerden doğmuş gibi görünmektedir." (Marx K, 1990).

Bu saptamalar sonucunda kullanım değerini değişen sermaye ile değişmeyen sermayenin, değişim değerini de kullanım değeri ile karın toplamı olarak ifade etmemiz mümkün. Bu ifadeyi "kabaca" formüle edersek:

Kullanım değeri = $c + v$ = maliyet fiyatı

Değişim değeri = $c + v + s$ = maliyet fiyatı + kar biçiminde yazabiliriz.

Sömürü

"Her türlü artı-değer, sonradan (kar, faiz, rant gibi) hangi özel biçim altında billurlaşırsa billurlaşsın, özü bakımından, karşılığı ödenmemiş emeğin madde-

leşmesidir." (Marx K, 1986). "... artı-değer emeğin doğrudan sömürüsüne bağlıdır" (Marx K, 1990). "Artı-değer oranı, ... emek-gücünün sermaye, ya da işçinin kapitalist tarafından sömürülme derecesinin tam ve kesin ifadesidir. ... sömürünün mutlak büyüklüğünü hiçbir zaman ifade edemez." (Marx K, 1986).

Bu saptamalar ışığında da Değer Yasası kapsamında tartışılan artı-değer oranı ($a : d$)'nı aynı zamanda sömürü oranı olarak da adlandırmamız mümkün olacaktır. Bununla birlikte, başlangıçta tanımladığımız sorumuza aradığımız yanıt için bu alt başlıkta altını özellikle çizmemiz gereken önemli bir nokta var. Kapitalistlerin hedeflediği ve ulaştığı artı-değerin niceliksel farklılıkları, Marx'ın da ifade ettiği gibi biçimseldir. Üretim alanlarının ya da ürünün farklılığı ile bu öz değişmez. Artı-değer, ürünün özellikleri üzerinden değil, sömürünün varlığı ile yaratılır. Artı-değerin tanımlandığı süreçler sömürünün, dolayısıyla kapitalist üretim ilişkilerinin görünür kılındığı süreçlerdir.

Tüketim

"... bir kullanım-değeri, ister hammadde, ister emek aracı ya da ister ürün olarak alınsın, bu tamamıyla emek sürecindeki göreviyle, orada işgal ettiği konumla belirlenir: bu değiştikçe, niteliği de değişir.

Bu nedenle, bir ürün, yeni bir emek-sürecine üretim aracı olarak girer girmez ürün niteliğini yitirir ve süreçte yalnızca bir öge halini alır." (Marx K, 1986).

"Emek, maddi öğelerini, konusunu ve araçlarını kullandığı, bunları tükettiği için, bir tüketim sürecidir de. Bu üretken tüketim, bireysel tüketimden şöyle ayrılır: bireysel tüketimde canlı bireyin hayatta kalabilmesi için ürünler kullanılıp bitirilir, üretken tüketimde ise, ürünler, emeğin, canlı bireylerin emek-gücünün faaliyetlerinin devamı için tüketilir." (Marx K, 1986).

"Emekçinin tüketimi iki yönlüdür. Üretim sırasında, emeğiyle üretim araçlarını tüketir ve bunları, yatırılan sermayeden daha değerli ürünlere dönüştürür. Bu, üretici tüketimdir. Ve aynı zamanda da, emek-gücünün, onu satın alan kapitalist tarafından tüketilmesidir. Öte yandan, emekçi, emek-gücü için kendisine ödenen parayı geçim araçlarına çevirir: bu, onun bireysel tüketimidir. Emekçinin üretken tüketimi ile bireysel tüketimi, ... tamamen birbirinden farklıdır. İlkinde emekçi, sermayenin devindirici gücü olarak iş görür ve kapitaliste aittir. İkincisinde kendisine aittir ve üretim faaliyetleri dışında kendi gerekli yaşamsal işlevlerini yerine getirir. Birincinin sonucu ile kapitalist yaşar, ikincisinininki ile işçi" (Marx K, 1986).

"İşçi sınıfının yaşamaya devam etmesi ve yeniden-üretilmesi, sermayenin ye-

niden-üretilmesinin her zaman zorunlu bir koşuldur. Bütün kapitalistler, emekçinin bireysel tüketimini elden geldiğince tamamen zorunlu olan maddelere indirgemeye büyük dikkat gösterirler" (Marx K, 1986).

" ... kapitalistler, emekçinin bireysel tüketiminden yalnızca bu sınıfın devamı için gerekli olan ve bu nedenle de kapitalistlerin tüketmek üzere emek-gücü bulabilmeleri için yerine getirilmesi zorunlu olan kısmını üretken tüketim saymakta, ve bunun dışında kalan ve emekçinin kendi keyfi için yaptığı tüketimi ise üretken olmayan tüketim olarak kabul etmektedirler. Sermaye birikimi, eğer ücretlerde, sermaye tarafından daha fazla emek-gücü tüketilmesi olanağını birlikte getirmeyen bir yükselişe ve dolayısıyla da emekçinin tüketiminde bir artışa yol açacak ise, bu ek sermaye, üretken olmayan bir şekilde tüketilmiş olur. Aslında, emekçinin bireysel tüketimi, kendisi yönünden üretken olmayan bir tüketimdir, çünkü bu, yalnızca gereksinme içindeki bir bireyi yeniden üretmektir; oysa bu, kapitalist ve devlet için üretken bir tüketimdir, çünkü bu, onların servetini yaratan gücü üretmektir." (Marx K, 1986).

Kapitalist için üretken, emekçi için üretken olmayan tüketim, emek-gücünün yeniden üretimi için zorunlu olan bazı mal ve hizmetlerin her gün (yiyecek, içecek, barınma, yakacak vb.) bazı mal ve hizmetlerin de değişik aralıklarda kullanılması ile gerçekleşir. Sağlık hizmetleri emek-gücünün yeniden üretimi sürecinde her gün olmamakla birlikte değişik zamanlarda gereksinim duyulan ve karşılanmadığında da emek-gücünün yeniden üretimini aksatan bir hizmettir. Bu özelliği itibarıyla sağlık hizmetleri kapitalist için üretken tüketim kapsamında ele alınmalıdır.

Kapitalist, ücretlerde kısıtlamaya giderken, inebileceği alt sınır, bireysel tüketim başlığı altında grupladığı 'üretken tüketimi' sağlayacak ücret olacaktır. Bu sınır, belirli düzeyde de olsa, sağlık hizmetlerini de kapsar, kapsamak zorundadır.

Kapitalistin "üretken tüketimin" bütün bileşenlerini, her gün alınması zorunlu olanlar dışındaki bileşenlerini de içeren ücret ödemelerinin bir istisnası, günümüzde emek-gücünü satamayan her türden nitelikteki işsizler ordusunun gün geçtikçe artmasının ortaya çıkarabileceği nesnelliktir. Sözü ettiğimiz bu durum, köleci üretim tarzında yaşanmış olan, hastalanan bir kölenin sağlığına kavuşmasının köle sahibine maliyeti ile yeni bir köleye sahip olabilmesi için gerekli bedelin arasındaki farkın kölelerin akıbetini belirlediği koşulların günümüzde de yaşanıp yaşanamayacağı ile ilgilidir. Emek-gücünü satamayanların gün geçtikçe artmasının yanı sıra, "kendi için sınıf" olamaması ve örgütsüzlüklerinden oluşan zincirin uç halkasında birisi kırılmadığı sürece söz konusu akıbetin yaşanmama olasılığının azaldığına tanıklık ediyoruz.

Hizmet Nedir?

Hizmet, Araçça kökenli, ad olup, 'birinin işini görme ya da birine yarayan bir işi yapma' olarak tanımlanmaktadır (Dil Derneği, 2005).

Kapitalizmde özne insan değildir. Bunun içindir ki, üretimin, kullanım-değeri için değil değişim-değeri için, bir başka ifadeyle insanların gereksinimlerinin karşılanması için değil de piyasa-mübadele için olduğu yıllardır bilinen bir gerçektir. İster bitkisel ve hayvansal tarım üretimi, ister sınai üretimi, ister hizmet üretimi olsun tümünde amaç ürünü piyasaya sunmak ve kar elde etmektir. Kapitalist, servetinin-sermayesinin değersizleşmemesi, servetinin yeniden üretimi için kar'a dolayısıyla piyasa için üretime, meta üretimine mahkumdur. Piyasa için üretilen kullanım-değeri ister mal ister hizmet biçiminde olsun, piyasaya sokulup değişim-değerine dönüştüğü, üzerinden artık-değer, kar elde edildiği andan itibaren, kapitalist, söz konusu amacını gerçekleştirmiş olur. Dolayısıyla ürünlerin-kullanım-değerlerinin bahse konu olan, hem niceliksel hem de niteliksel farklılıkları, meta karakteri kazanmasına, değişim-değerine dönüşmesine engel teşkil etmez.

Bununla birlikte, hizmet üretim sürecinde, emek-gücünün sermaye ya da işçinin kapitalist tarafından sömürülmesi ile mal üretim sürecinde emek-gücünün sermaye ya da işçinin kapitalist tarafından sömürülmesi arasında niteliksel bir farklılık bulunmamaktadır. Bu nedendir ki, hizmet üretimi, özelinde de sağlık hizmeti üretimi kapitalizm koşullarında hem ürünün piyasada gördüğü işlemler (kullanım-değerinin değişim-değerine dönüşümü) hem emek-gücünün sömürüsü hem de üretiminin amacı bakımından herhangi bir mal üretiminden temelde bir farklılık taşımamaktadır.

Bunun içindir ki, kapitalist toplum tarzında hizmet, özelinde sağlık hizmeti de bir meta-değer'dir.

Sağlık Hizmetleri Finansman Modelleri

Sağlık sistemlerinin beş bileşenden oluştuğu, dünya genelinde kabul edilmektedir. Bunlar; kaynakların sağlanması, örgütlenme, işletme, ekonomik destek ve hizmet sunumu olarak sıralanabilir (Roemer MI, 1993).

Kaynakların sağlanması da üç alt başlıkta ele alınmaktadır; herhangi bir biçimde kaynak ayrılmayıp, kişilerin kendileri tarafından karşılanması Kaynak Yok olarak adlandırılmaktadır. Bu kapsamda cepten ödemelerle hizmete ulaşılabilmektedir.

İkincisi, Genel Bütçe'dir. Sağlık hizmetlerinin finansmanı hükümet ve/veya yerel yönetimler aracılığı ile genel bütçeden karşılanır.

Üçüncüsü de Sağlık Sigortası'dır. Sağlık sigortası, gelecekteki sağlık risklerine karşı bir ön ödeme planıdır. Kamu ve özel sağlık sigortası olmak üzere birbirinden farklı iki tipi vardır. Kamu sağlık sigortası; genellikle toplumun belirli bir gelir düzeyinin altındakiler için zorunludur. Düzenli aylık geliri olanları (çalışanları) kapsar. Gelire orantılı prim ödenir ve prim miktarı sağlık riskleriyle ilişkisizdir. Kamu sigorta kurumu sağlık hizmeti sunabilir (direkt sistem), sağlık hizmetini satın alabilir (endirekt sistem) ya da her ikisini birlikte (karma sistem) yürütebilir. Kişi çalıştığı-primi kesildiği (ödediği) sürece sağlık hizmeti kapsamındadır. Genellikle çalışma dönemi sonunda emeklilik hakkı kazananlar, bu dönemde prim ödemediği kapsamda kalır, hizmetten yararlanırlar. Bu modelde çoğu zaman devlet de, sağlık için oluşturulan bu fona genel bütçeden düzenli katılımda bulunmaktadır.

Özel sağlık sigorta sisteminde ise, yalnızca sigortalanan prim öder. Prim miktarı sağlık risklerine göre belirlenir ki bu uygulama aktüeryal sistem olarak adlandırılmaktadır. Sigorta kapsamına alınacak sağlık risklerinin kapsamı arttıkça, sigortalının ödeyeceği prim miktarı da artar. Prim miktarı sigorta yaptıracak kişinin demografik ve sağlık özelliklerine (yaş, kronik hastalık durumu vb.) göre de farklılık gösterir. Hastalanma riski yüksek olanlar (hizmetten daha fazla-sık yararlanma potansiyeli taşıdıkları gerekçesiyle) daha yüksek prim öderler. Fon yönetimi, diğer bir deyişle sağlık sigorta şirketleri özeldir, sigortalıları için özel ya da kamu sağlık kuruluşlarından hizmet satın alır. Sigortalı ile fon yönetimi (sağlık sigorta şirketi) arasındaki sözleşme genellikle bir yıl ile sınırlıdır. Sözleşmenin süresi bittiğinde, tarafların kararı ile yenilenmesi gerekir. Sigorta şirketi de sözleşmeyi yenilememe hakkına sahiptir. Özellikle risk artan sigortalılar bu tür sorunları yaygın olarak yaşamaktadır. Sigorta şirketleri, sigortalılar arasında, sigortalılık döneminde, yeni kronik bir hastalık tanısı alanlardan poliçeyi yenileme döneminde, aynı teminat paketi için daha yüksek prim talep edilmekte ya da kanser vb. maliyeti yüksek hastalığı tespit edilmiş kişilere teminat paketi satmayabilmektedir.

Modellerin içerikleri yukarıdaki gibi genellenebilmekle birlikte, uygulama alanında farklılıklar taşıyabilmekte, herhangi bir ülkede ikisi ya da üçü bir arada uygulanabilmektedir. Ülkelerin sağlık finansman modelleri, uyguladıkları modelden en geniş nüfusu kapsayan-en yaygın modelin adıyla isimlendirilmektedir. Örneğin, İngiltere'de genel bütçe, Almanya'da kamu sağlık sigortası ve ABD'de özel sağlık sigortası uygulaması en yaygın olan modellerdir ve adı geçen ülkeler bu sağlık finansman modelleri ile tanımlanmaktadır. Bununla birlikte, üç ülkede de sağlık hizmetlerinin finansmanında cepten uygulama ile birlikte diğer modeller sınırlı da olsa uygulanmaktadır.

Sağlık Hizmetlerinin Finansman Kaynaklarının Kökeni

Artı-değerin yaratıcısının emek-gücü, el koyanın, sahiplenenin kapitalist olduğunu anımsadığımızda, esasında, hem kapitalistin hem de emekçinin devlete ödedikleri verginin kaynağı emekçidir. Emekçilere verilen-alabildikleri (ücret) ve verilmeyen-alamadıkları (artı-değer) üzerinden sağlanır. Bu saptama hem kapitalistin hem de devletin bütün kaynaklarının temelinde emek-gücünün sömürüsü ve artı-değerin varlığını ortaya koymaktadır. Söz konusu belirlemeyi incelemeyi, ideoloji alanında yürüteceğimiz çalışmalarımız için bir tarafa bırakıp devam edelim.

Açıklama kolaylığı açısından, Marx'ın bizlere kazandırdığı, Değer Yasası formülünü;

$$C = c + v + s \text{ birebir kullanacağız.}$$

1. Genel Bütçe

(“v” ve “s” den vergi)

2. Sigorta

2.1. Kamu Sigortası

(vergi) + (sağlık hizmeti için “v” ve “s” den prim)

2.2. Özel Sigorta

(vergi) + (sağlık hizmeti için “v” den prim)

Şekil: Sağlık hizmetleri finansmanının emekçiye yansımaları

Sağlık hizmetleri ister genel bütçeden, ister kamu sigortası, isterse özel sigorta ile finanse edilsin emekçinin, emek-gücünün yeniden üretimi sürecinde gereken sağlık hizmetlerine ulaşmak için her halükarda “üretken olmayan tüketim” için kullanabileceği pay, değişik büyüklüklerde de olsa eksilecek, küçülecektir. Başka bir deyişle, onun içinden harcama yapmak durumundadır.

Genel bütçeden finanse edilen sağlık hizmetleri hem “v” hem de “s” den alınan vergilerle karşılanır. Bu uygulamada tabii ki genel bütçenin, ağırlıklı olarak doğrudan vergilerle mi yoksa dolaylı vergilerle mi oluşturulduğu, gelir dışında faiz, rant ve servetin vergilendirilip vergilendirilmediği ile ne ölçüde vergilendirildiği de önemlidir. Oluşumunda dolaylı vergilerin öncelendiği genel bütçenin oluşturulma sürecinde, tüketim, özellikle de emek-gücünün yeniden üretimi için yapmak zorunda olan ‘üretken tüketim’ sürecinde, “v” den ikinci bir vergilendirme ile -ürün başına- kesintiler yapılması söz konusudur. Dolayısı ile emekçinin ücretinin

“üretken olmayan tüketim” için kullanılabilir kısmı küçültülmektedir. Bu uygulamanın-modelin, emek-gücünün sermaye tarafından sömürülmesinin ikinci bir aşaması-yolu olduğu dikkatimizden kaçmamalıdır.

Kamu sağlık sigortası modelinde, hem “v” den hem de “s” den yukarıda bahsettiğimiz vergi kesintilerine ilave olarak, değişik orantılarda sağlık sigorta primi de kesilir. “v” den gerçekleştirilen kesintiler hemen her zaman kapitalist tarafından yapılır ve ilgili birimlere “aktarılır.” Emekçi, ücretinden bir bölümünü sağlık sigorta primi için ödediğinden (kesildiğinden) ücreti azalacak (“v” küçülecek) ve sömürü oranı (s/v) artmış olacaktır.

Özel sağlık sigortası modelinde ise, emekçi, “v” den ödediği vergiyle birlikte bir de teminat paketinin kapsamına göre ayrıca sağlık sigortası primi ödemektedir. Bu modelde, kapitalist, emek-gücünün yeniden üretimi, üretken tüketim sürecinde sağlık hizmetlerinin sağlanmasından azade olmaktadır. Emekçi, sağlık hizmeti gereksinimini bütünüyle kendi ücreti (v) içinden karşılamak zorundadır. Böylece emekçinin bireysel tüketim kapsamında gerçekleştirdiği tüketime içerisinde, özünde patron için yaptığı, üretken tüketime payı kamu sağlık sigortası modeline göre artmış olmaktadır.

Özetle, her üç modeli Değer Yasasının bize sağladığı olanakla karşılaştırdığımızda; sömürü oranı (s/v)’nin özel sağlık sigortasında en yüksek, genel bütçe modelinde ise en düşük olduğunu görmekteyiz. Bununla birlikte, kamu sigortasının da genel bütçe modeline göre sömürü oranını artırdığını göz ardı etmememiz gerekir.

Son üç dekadattır, merkez ve çevre kapitalist ülkelerde sağlık alanında maliyet artışından kaynaklandığı ifade edilen bir ‘sağlık krizi’ tanımlanmakta, krizi çözmek için de ‘sağlıkta reform’ uygulamaları gerçekleştirilmektedir. Önemli bir nokta da bu ülkeler, farklı ekonomik gelişmişlik düzeyleri ve farklı sağlık sistemlerine sahip olmalarına karşın, reform paketleri benzer çözüm önerilerini içermekte ve uygulamalar kopya edilmişçesine birbirine benzemektedir. Sözü edilen reform paketlerinin ve uygulamalarının aynılıklarını oluşturan hedeflerini birkaç başlık altında toplamak mümkündür. Bununla birlikte, hepsinin ortak özelliği; ‘hizmetin nüfusun tümünü kapsama hedefinde olması gerektiği’ ifadesidir. Bu hedefin gerçekleştirilebilmesi için de genellikle sağlık hizmetlerinin finansmanını genel bütçeden karşılamak yerine kamu sağlık sigortası uygulaması önerilmektedir. Kapsamı yaygınlaştırma gerekçesi ile hem sağlık hizmeti bütün aşamalarında paralı hale getirilip herkese parası kadar hizmet sunumu öne çıkartılmakta hem de sağlıklı olmanın “bireysel sorumluluk” olduğu kabulü yaygınlaştırılmaktadır. ‘Sağlık reformu’ uygulamalarının gerçekleştirildiği ülkelerde ayrıca, değişik adlar (katılım pa-

yı, katkı payı vb.) altında cepten ödemelerin arttığına ve toplumun büyük kesimlerinin sağlık hizmetlerine ulaşımalarının kısıtlandığını izlemekteyiz (Hamzaoğlu, 2007).

Kamu sigortası (bizdeki adıyla genel sağlık sigortası) modeli, emek-gücünü satmakta olan herkesin, teorik olarak, sağlık hizmeti kapsamına alınmasını ifade etmektedir. Ancak, sağlıkta reform (bizdeki adıyla sağlıkta dönüşüm) programlarının gerçek hedefi, prim, katkı payı vb. ödemelerle sağlık hizmetine ulaşmayı kişisel kaynaklara dayandırmaktır. Yukarıdaki açıklamalarımızda da gösterdiğimiz gibi, bu hedef(ler)in ekonomi politikteki adı "v" den üretken tüketim için yapılan harcamaları, kısaca sömürüyü, sömürü oranını artırmaktır.

Bunun içindir ki, kapitalizm koşullarında genel bütçenin doğrudan vergilerle oluşmasını, kar, faiz ve rantın vergilendirmesini, sağlık, eğitim vb. hizmetlerin genel bütçeden finanse edilerek 'bölüşümün yeniden düzenlendiği alanlar' olmasını talep etmemiz sınıf mücadelesi için önemli araçlarımızdandır.

Yazımızın başlığındaki sorulara yanıtımızı özetlersek; 1) Kapitalist üretim tarzının egemen olduğu toplumlarda sağlık hizmetleri de metadır. 2) Sağlık hizmetlerinin finansmanın kökeni, hangi model olursa olsun, değişen orantılarda da olsa emeğin sömürüsüne dayanmaktadır. Sağlık hizmetlerinin finansmanında sömürü oranının ayrıca "artışına neden olmayan" model, finansmanın, metin içerisinde özelliklerini kısaca tanımladığımız, genel bütçeden karşılanmasıdır.

KAYNAKLAR

- Dil Derneği (2005). Türkçe Sözlük, Dil Derneği Yayınları, İkinci Baskı Ankara.
- Hamzaoğlu O. Sağlık Sistemleri Dosyasından Akılda Kalanlar. Toplum ve Hekim, 22 (3): 239-240, Mayıs-Haziran 2007.
- Marx K (1971). Capital A Critical Analysis of Capitalist Production, Volume III, Progress Publishers, Moscow
- Marx K (1979). Grundrisse Ekonomi Politğin Eleştirisi İçin Ön Çalışma, (Çev. Sevan Nişanyan), Birikim Yayıncılık, İstanbul.
- Marx K (1986). Kapital Kapitalist Üretimin Eleştirel Bir Tahlili, Cilt I, (Çev. Alaattin Bilgi), Sol Yayınları, Üçüncü Baskı, Ankara.
- Marx K. (1990). Kapital Kapitalist Üretimin Eleştirel Bir Tahlili, Cilt III, (Çev. Alaattin Bilgi), Sol Yayınları, İkinci Baskı, Ankara.
- Marx K (1993). Ekonomi Politğin Eleştirisine Katkı (Çev. Sevim Belli), Sol Yayınları, Beşinci Baskı, Ankara.
- Roemer MI (1993). National Health Systems Through The World. Annu. Rev Publ Health 14: 335-353.